

УДК 378. 147

Анастасія Банера

ШЕВЧЕНКОВА ВІРА

Творчий доробок видатного українського поета Т. Шевченка розглянуто у контексті конкретних біблійних настанов. Такий шлях пізнання авторської особистості видається доречним, адже допомагає виявити істинну суть письменника, дає неупереджену характеристику митця. Запропоновано новий підхід до проблеми визначення християнського світогляду поета, який полягає у прямому зіставленні художніх текстів Шевченка та Біблії. Його реалізація уможливорює об'єктивні висновки, котрі базуються виключно на аргументованих прикладах. При цьому акценти зміщуються зі широко представленого питання релігійності на малодосліджені особливості віри митця. Ми відштовхувались саме від різноманітності цих, часто неправомірно ототожнюваних, понять. У ході роботи були зроблені спроби встановити якість біблійних запозичень, закономірності їх адаптації та мотивацію поета щодо звернення саме до найбільшого християнського авторитету – Біблії. Зроблені нами висновки дозволяють поглянути на патетично-піднесену постать Кобзаря реальніше, не уникаючи правдивих фактів. Натомість, талант Шевченка, його заслуги перед рідною державою, мовою та літературою не нівелюються.

Ключові слова: Біблія, Т. Шевченко, аналогії, суперечності, Батьківщина, Бог, любов, віра, християнин.

Постановка проблеми. Опрацювання творчого доробку Т. Шевченка науковцями різних епох об'єднує своєрідна літературознавча традиція. Загальна сукупність різновекторних досліджень створює контекст, у якому найдоцільніше вивчати феномен Кобзаря у наш час. Для розширення пізнавального тла не буде зайвим порівняльне зіставлення текстів письменника та Біблії.

Аналіз деяких рис Шевченка як творчої особистості залишається актуальним, не зважаючи на теперішні здобутки у цій царині. Характеристика поета з точки зору релігії розвивалась між двох полюсів: від визначення останнього як непримиримого атеїста до надання статусу щирого християнина. За часів незалежної України спостері-

гається тенденція до ідеалізації видатного діяча, пророка українського народу (за визначенням Яреми Гояна). А тому, на противагу традиції, проблемне питання віри митця необхідно вирішувати шляхом об'єктивного аналізу, вдаючися до нових шляхів дослідницького пізнання.

Аналіз основних досліджень із проблеми. На сучасному етапі свого розвитку шевченкознавство має певні здобутки у розробці питання релігійно-філософських орієнтирів письменника. Вони представлені ґрунтовними дослідженням видатного українського літературознавця Івана Дзюби, працею Дмитра Бучинського, що була видана у Лондоні ще в 1962 році та дослідженням митрополита Іларіона. Серед сучасних науковців, які долучилися до розширення галузі, варто назвати Дмитра Степовика та його претензійну роботу «Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко», видану в Києві минулого року. Чисельність подібних наукових розвідок невелика, тому саме ця ділянка шевченкознавства потребує активного опрацювання молодими науковцями.

Головне завдання статті – встановити християнські орієнтири Т. Шевченка, дати цілісну та аргументовану характеристику поета як віруючої людини. Для досягнення поставлених цілей доречно пряме зіставлення Слова Божого і доробку Кобзаря.

Виклад основного матеріалу. Задля проникнення в найінтимніші глибини мистецької душі реципієнтові вкрай важливо мати достовірні свідчення про морально-етичні пріоритети письменника, його ціннісні орієнтири. Навряд чи сухі біографічні факти дадуть істинне розуміння авторського феномену, а ось творчість, зокрема поетична (що відрізняється поглибленим суб'єктивізмом), є найпродуктивнішою сировиною для аналізу.

Рання творчість Шевченка відрізняється особливою близькістю до народного першоджерела з цілою гамою архетипних образів. Цю закономірність засвідчують навіть назви перших творів письменника: «Причинна», «Тополя», «Утоплена». Та все ж, не дивлячись на яскраві поганські акценти, монотеїстичні апеляції до Бога також мають місце. У баладі «Причинна» автор у своєрідному філософсько-релігійному відступі осмислює життя героїні саме з християнського погляду: «*О божє мій милий! Така твоя воля, / Таке її щастя, така її доля!*» [12, с. 6], чим апелює до Євангелії, яка навчає нас смиренності.

У славнозвісній «Катерині» (1838) наскрізною ниткою проходить мотив гріха (блудодіяння), але творець цього стражденного жіночого образу висловлює не осуд, гнів чи презирство, а співпереживання та жаль до покритки. Позицію поета можна охарактеризувати як ново-завітну. Син Божий дав вказівку через перо апостола Луки: *«Також не судіть, щоб не суджено й вас; і не осуджуйте, щоб і вас не осуджено; прощайте, то простять і вам.»* (Лк. 6 : 37) [6, с. 91]. Апостол Павло навчав коринтян: *«Тому не судіть передчасно нічого, аж поки не прийде Господь, що й висвітлить таємниці темряви та виявить задуми сердець...»* (1 Кор. 4 : 5) [6, с. 228]. Катерина – грішниця, яка покаялась, визнаючи вчинений гріх: *«Гріхом тебе на світ божий / Мати породила...»* [12, с. 32]. Сповнені глибокого трагізму і невідворотності горя останні слова-прохання нещасної матері: *«Прийми, боже, мою душу...»* [12, с. 32]. Така переоцінка пуританської традиційності Шевченком, робить його милосердною та жалісливою людиною в очах читачів. Якщо Христос прощав і зцілював блудниць, кажучи: *«Лікаря не потребують здорові, а слабі.»* (Лк. 5 : 31) [6, с. 89], то тим паче ми, сповнені власних недосконалостей, не вправі вказувати ближньому на «скалку в оці».

Поема «Наймичка» (1845) за настроєвою гамою та християнською ідейністю подібна до «Катерини». Проте ця історія триває все життя для нещасної матері, повсякчас боляче б'ючи усвідомленням близького і недосяжного водночас щастя. На відміну від Катерини, Ганна обирає складніший шлях каяття – спокутування гріха життям. Молитва жінки стає динамічною дією, апогеєм якої є щира подяка за здійснене прохання: *«Слава тобі, Христе-боже! / Насилу діждала!» / І Отче наш тихо-тихо, / Мов крізь сон, читала...»* [12, с. 259]. Героїня таким чином сповнила істину: *«Бо ніхто з нас не живе сам для себе, і не вмирає ніхто сам для себе.»* (Рим. 14 : 7)[6, с. 222].

У центр своєї уваги Шевченко ставить обездолених українців, які через мистецьке слово повертають свою честь, отримують виправдання та стають уроком для поколінь. Виникає аналогія з блаженними у Христі: *«Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені»* (Мт. 5 : 4) [12, с. 9].

У 1845 році з-під пера Шевченка вийшов цикл «Давидові псалми» (репрезентант наступного періоду творчості поета – періоду «трьох літ»), що засвідчив закономірне звертання письменника до Біблії. Створивши переспів частини Старого Заповіту, Шевченко дав зрозуміти, що ця книга є його особистим авторитетом, основою, на

яку можна накласти власні страждання задля подальшого їх осмислення народом. Мабуть, мотивація Шевченка пояснюється вченням Августина Блаженного, який надавав псалмам особливого значення, як засобу зміцнення віри, любові та надії.

У поезії «Стоїть в селі Суботові...» поет малює мрію-марення: *«Церков-домовина / Розвалиться... і з- під неї / Встане Україна. / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить, / І помоляться на волі / Невольничі діти!..»* [12, с. 246–247]. Першим, що зробить народ після звільнення буде молитва, яка є важливим способом зміцнення в Господі: *«Усякою молитвою й благанням кожного часу молись у Дусі...»* (Еф. 6 : 18) [6, с. 263].

Наступний етап творчості Шевченка охоплює десятиліття поневірянь і ув'язнень. Цей нелегкий для письменника час знаменувався активним зверненням до ірраціонального. Він апелює до молитви, як останнього засобу впливу на ситуацію в Україні: *«А я, доленько, в неволі / Помолюся богу»* [12, с. 380]. Пріоритетною залишається доля народу, а не власне благополуччя: *«А жаль великий на людей, / На тих юродивих дітей!»* [12, с. 378]. Такої саможертвності навчав галатів Павло: *«Носіть тягарі один одного, і так виконаєте Закона Христового»* (Гал. 6 : 2) [6, с. 257], *«Тіштесь з тими, хто тішиться, і плачте з отими, хто плаче»* (Рим. 12 : 15) [6, с. 220].

Знову пригадуючи цілий ряд шевченківський «подражаній», варто поглянути на такий авторський вибір матеріалу для адаптації з іншого боку. Безперечно, Тарас Григорович зумів пристосувати вірш до української ментальності, що актуалізувало його в тогочасному простонародному середовищі, але ж ніхто не має права вносити свої зміни в священний текст. До того ж, не складно простежити логіку, за якою було обрано саме ці пісні: вони якнайкраще накладались на українську історичну катастрофу і були своєрідною притчею. Цю закономірність помітив і М. Чалий: *«...Шевченко зробив прекрасний вибір між піснями псалмоспівця-царя, узявши з них такі, що за своїм змістом відповідали настроєві його власної душі тієї хвилини»* [11, с. 211], потрактувавши її як беззаперечну заслугу автора. Але виникає відчуття вибіркості вищої істини, яка націлена на досягнення конкретної мети. Можна правомірно припустити, що біблійні тексти це ще один спосіб висловити наскрізну та єдину, хоч і багатогранну, поетичну ідею Шевченка (ідею незалежної України). Натомість Боже слово, а тим паче псалми, мають інше призначення: славити Господа.

Сповненим світлої надії, оптимістичним і життєстверджуючим є вірш «Ісає. Глава 35». Але і він теж zdeформований у відповідності до станової ситуації середини 19 століття: *«І спочинуть невольничі / Утомлені руки, / І коліна одпочинуть, / Кайданами куті!»* [12, с. 503].

Лише людина з нестійкими, хиткими переконаннями, слабкою вірою може сказати подібне (навіть якщо вона у стані цілковитого відчаю): *«(Бо без твоєї, боже, волі / Ми б не нудились в раї голі). / А може й сам на небеси / Смієшся, батечку, над нами / Та, може, радишся з панами, / Як править миром !... / ... Хула всьому ! Ні, ні, нічого / Нема святого на землі ...»* [12, с. 474]. Ісус говорив: *«Хто ж Мене відцурається перед людьми, того й Я відцураюся перед Небесним Отцем Моїм»* (Матв. 12 : 33) [6, с. 22].

Шевченків «культ жіноцтва», за словами М. Рильського, яскраво втілений у поемі «Марія» (1859). Якщо оцінювати твір як самостійне літературне явище, то його новизна і яскравість не викликають сумніву. Марія в осмисленні поета – стражденна мати, для якої поняття життя і син тотожні. Їй властива саможертвність і безмежна любов. Вражає палка надія Тараса Григоровича, яку він покладав на Богородицю у формі жалісливого прохання: *«Святая сило всіх святих, / Пренепорочная, благая! / Молюся, плачу і ридаю: / Возри, пречистая, на їх, / Отих окрадених, сліпих / Невольників...»* [12, с. 508].

Людина, яка висловила сумнів у досконалості Бога, все ж сподівається на допомогу матері-мучениці господнього сина. Марія стає (для Шевченка) другим іскупителем людських гріхів, вона наслідує синову долю: *«І вінчали, / Як ту царицю ... Розп'яли / Й тебе, як сина»* [12, с. 525].

Важко сказати чи виправданою є українізація персонажів та далеко не поверхова зміна біблійної історії, адже з поетичним талантом Шевченка можна було створити не менш емоційний і світлий образ не перетрактовуючи Книгу книг.

Згідно зі Святим Писанням, Діва Марія отримала свою славу і винагороду в Божому Царстві, натомість Ісус не закликав своїх послідовників возвеличувати власну матір. Бог-отець – єдиний достойний слави, бо саме він джерело милості. Всі тягарі людські приймає на себе Всевишній, а не звичайна смертна, хоч і благочестива, жінка: *«Свого тягара поклади ти на Господа, – і тебе Він підтримає, Він ніколи не дасть захитатися праведному!»* (Пс. 54 : 23) [6, с. 387].

Всім відома євангельська історія, з якої ми дізнаємось хто є ріднею для Христа: *«Бо хто волю Мого Отця, що на небі, чинитиме, той Мені брат, і сестра, і мати!»* (Матв. 12 : 50) [6, с. 23].

Перетрактування образу Пречистої Тарасом Шевченком є його особистою ініціативою, яка ґрунтується на інтимному мистецькому розумінні, а тому дух поеми далекий від оригінального (біблійного).

Абсолютно вся творчість Т. Г. Шевченка має негласну присвяту багатостраждальній Україні. Батьківщина і воля власного народу були для поета сенсом життя. Ісус же навчав книжників: *«І люби Господа, Бога свого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всім розумом своїм, і з цілої сили своєї!»* (Це заповідь перша!) А друга (однакова з нею): *«Люби свого ближнього, як самого себе!»* Нема іншої більшої заповіді над оці!» (Мр. 12 : 30) [6, с. 72]. Першочергово любити Бога, а потім людей, які є творивом Його рук. Шевченко ж любить свій народ, а Бог виконує функцію проміжної ланки на шляху людського звільнення. Часті звертання до вищої могутності не гарантують глибокої віри: *«Не кожен, хто каже до Мене: «Господи, Господи!» увійде в Царство Небесне, але той, хто виконує волю Мого Отця, що на небі»* (Матв. 7 : 21) [6, с. 14].

Шевченко не виконував волю Отця Небесного повною мірою. Ненависть, якою горіло поетове серце, важко сприймати як християнське почуття в контексті євангельської настанови: *«Благословляйте тих, хто вас переслідує; благословляйте, а не проклинайте!»* (Рим. 12 : 14) [6, с. 220].

Кожна молитва буде почута, але лише за умови, що вона звершувалася з вірою. Поет бачить спасіння через збройний виступ: *«Максим ріже, а Ярема / Не ріже – лютує: / З ножем в руках на пожарах / І днює й ночує. / Не милує, не минає / Нігде ні одного...»* [12, с. 106]. С. Росовецький звертає увагу на «своєрідні Шевченкові канонізації». Наприклад, зачислення до лав святих героїв національно-визвольних повстань, які були не лише борцями за свободу, а й жорстокими месниками. Надія на Божий захист стає лише допоміжним засобом, але аж ніяк не єдино можливим вирішенням ситуації. Козацька доблесть завжди героїзувалася народом і підтримувалася Православною Церквою. На жаль, обряди освячення зброї і богослужіння перед боєм не виправдовують численні вбивства. Новий Заповіт вчить нас прощати ворогів, приймати цей страшний світ, через нашу належність до Царства Небесного (*«Не стосуйтесь до віку цього»* (Рим. 12 : 2)

[6, с. 220]), коритись владі, як це робив сам Христос: *«Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться самі візьмуть осуд на себе»* (Рим. 13 : 1, 2) [6, с. 221]. Шевченківський ідеал борця досить далекий від євангельського християнина, як і сам поет. Поряд із «вічним революціонером» І. Франком, Тарас Григорович став для українців «борцем за волю». Апостол Петро навчав інакше: *«Бо вгодне, коли хто, через сумління перед Богом, терпить недолю, непоправді страждаючи. Бо яка похвала, коли терпите ви, як вас б'ють за провини? Але коли з мукою терпите за добрі вчинки, то це вгодне Богові!»* (1 Кор. 2 : 19, 20) [6, с. 308].

Якщо звернутися до біографічного методу Ш. Сент-Бева, матеріалу для звинувачення Шевченка у неморальності буде значно більше. Однак, ми схильні думати, що саме творчість засвідчує первинну людську сутність, а життєвий фактаж може спровокувати хибні висновки.

Сумнівним видається радянське визнання Шевченка атеїстом. Людина, яка з власної волі ознайомилася зі Святим Письмом і часто керувалася саме євангельською мораллю, не могла відмежовувати себе від вищої сутності. Кобзареве мислення аж ніяк не позитивістське, навпаки, це типовий представник романтизму.

Існує стереотип, що будучи у зрілому віці людина повинна володіти певним багажем знань, які сформували її світогляд. Одним з атрибутів зрілості прийнято вважати релігійні переконання. Проте не кожен здатен елементарно встигнути знайти Божу істину і відчутти Господню любов серцем. Шевченка, як і будь-яку чесну перед собою людину, не задовольняло сліпе прийняття традиційного вірування. Визначальною особливістю поета було вміння бачити не лише переваги, а й недоліки життєво-принципових речей. Саме блюзнірство православних попів, облудливість ксьондзів нещадно висміювалось у його художніх творах, на чому наголошував І. Дзюба. Має місце припущення, що Шевченко був шукаючим християнином: він то зневірявся, то поновлював надію на Всевишнього.

Назвати Тараса Григоровича істинно віруючою людиною неможливо (надто багато суперечностей), проте навряд чи хтось заперечить, що він був мучеником України. Якщо Ісусові учні понесли кару за свою віру (найдорожче, що мали), то він страждав за свою особисту

цінність – рідну державу: *«Роби що хочеш з темним зо мною, / Тільки не кидай, в пекло з тобою / Пошкандибаю ...»* [12, с. 334].

Не зберігши міцну віру (в Христа), він зберіг безкраю любов (до рідного краю), яку всі повинні плекати в серцях. Небезпідставно Я. Гоян сказав, що всі ми «Стоїмо перед Шевченком, як перед совістю рідної української нації» [3, с. 23].

Висновки. Спостереження, викладені в нашій розвідці, демонструють систему безпосередніх взаємозв'язків між Біблією та художнім доробком Т. Шевченка на різних етапах його творчого становлення. Таке типологічне зіставлення дозволяє краще зрозуміти специфіку творчості Шевченка, дає ключ до об'єктивного розуміння мистецьких та ідейних концептів поета загалом. Наочно бачимо двоакність Шевченка, як віруючої людини, ця специфічна характеристика змушує утриматися від категоричних суджень і поверхових, декларційних висновків.

Джерела та література

1. Біблія / пер. І. Огієнка. – К. : Укр. Біблійне Т-во, 2009. – 1151 с.
2. Бучинський Д. Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка / Дмитро Бучинський. – Лондон : Вид-во Укр. вид. спілки в Лондоні, 1962. – 256 с.
3. Гоян Я. Провісники / Ярема Гоян. – К. : Веселка, 2011. – 524 с.
4. Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба. – К. : Альтернативи, 2005. – 702 с.
5. Дулуман Є. Світогляд Т. Г. Шевченка : релігія і атеїзм [Електронний ресурс] / Є. Дулуман. – Режим доступу : <http://www.ateism.ru/duluman/shevchenko.htm>
6. Новий Заповіт і Книга псалмів / пер. І. Огієнка. – К. : Поліграфкритика, 1992. – 461 с.
7. Огієнко І. Тарас Шевченко / Іван Огієнко ; упоряд., передм., комент., М. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2003. – 430 с.
8. Росовецький С. Агіографія християнства в літературній творчості Шевченка / Станіслав Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба [та ін.] ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 321–343.
9. Росовецький С. Біблійні мотиви у творчості Т. Шевченка / Станіслав Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба [та ін.] ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 344–372.
10. Степовик Д. Тарас Шевченко і українське православ'я [Електронний ресурс] / Д. Степовик. – Режим доступу : <http://eureka.ucoz.ua/publ/186-1-0-711>
11. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка / Михайло Чалий ; пер. з рос. В. Смілянська. – К. : Веселка, 2011. – 261 с.

12. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко ; прим. Л. Кодацька. – К. : Рад. шк., 1987. – 608 с.

Банера Анастасія. Вера Шевченко. Творчество выдающегося украинского поэта, Т. Шевченко, рассмотрено в контексте конкретных библейских установок. Такой путь познания авторской личности представляется уместным, поскольку помогает выяснить истинную суть писателя, дает беспристрастную характеристику мастера слова. Предложено новый подход к проблеме определения христианского мировоззрения поэта, который заключается в прямом сопоставлении художественных текстов Шевченко и Библии. Его реализация дает возможность делать объективные выводы, которые базируются исключительно на аргументированных примерах. При этом акценты смещаются с широко представленного вопроса религиозности на мало исследованные особенности веры писателя. Мы отталкивались именно от разнородности этих, часто неправомерно отождествляемых, понятий. По ходу работы были совершены попытки установить качество библейских заимствований, закономерности их адаптации и мотивацию поэта, которая подвигла его обратиться именно к этому христианскому авторитету – Библии. Сделанные нами выводы позволяют взглянуть на патетически возвышенную личность Кобзаря реально, избегая правдивых фактов. Зато талант Шевченко, его заслуги перед родным государством, языком и литературой не нивелируются.

Ключевые слова: Библия, Т. Шевченко, аналогии, противоречия, Родина, Бог, любовь, вера, христианин.

Banera Anastasia. The Shevchenko's faith. Creation of the famous Ukrainian poet Shevchenko is examined in concrete biblical pruscriptions context. This way of perception of the author's personality seems appropriate, because it helps to reveal the true essentiality of the writer and gives the unprejudiced artist's characteristic. The new approach to problem of poet Christianity world outlook determination is offered. Its substance is direct comparison of Shevchenko's pieces of work and Sacred Book. Its realization helps to make impersonal conclusions which are exceptionally based on argued examples. Herewith emphasises are removed from widely introduced subject of religiosity to not enough examined specialities of poet's faith. We based our thoughts on these heterogeneous concepts, which are illegal identified sometimes. The attempts to ascertain the quality of biblical loans, regularities of their adaptation and motivation of poet which moved him to approach to this Christianity authority (that is Sacred Book) were done. Conclusions which are made by us all owtos crutinize the pathetic Kobzar's personality in more realistic way, without a voiding true facts. Instead of, the Shevchenko's talent and his achievements for the native language and literature are not leveled.

Key words: Bible, T. Shevchenko, analogy, contradictions, homeland, God, love, faith, Christian.